

POLITIČKA JAVNOST, DISKURS I KONSENZUS

THE POLITICAL PUBLIC, DISCOURSE AND CONSENSUS

Mensur Kustura

SAŽETAK

U tekstu pod naslovom «Politička javnost, diskurs i konsenzus», tematizira se od Jürgen Habermas` diskurzivno teorijska paradigma civilnog društva. Za Jürgen Habermas` civilno društvo locirano je unutar životnosvjetskog područja djelovanja i stoji u antinomiji prema medijski upravljanim subsistemima. Izbjegava komunikacijske medije, moć i novac, tako što učvršćuje komunikacijske strukture javnosti u društvenim komponentama životnog svijeta, odakle proizilazi autonomija civilnog društva.

Ključne riječi: civilno društvo, komunikacijska moć, sistem, životni svijet, diskurs

Keywords: civil society, communicative power, system, living environment, discourse

ABSTRACT

This article with the title „the political public, discourse and consensus“ deals about the discursive theoretical paradigm of the civil society by Jürgen Habermas. Habermas divides the civil society into spheres of living environments, which are opposed to the subsystems controlled by media. He ignores the media of communication, the power and the money, that the structures of communication in the public are strengthened to the social components of the living environments. The consequence is the self government of the civil society.

UVOD

Jürgen Habermas' diskurzivna argumentacija u povodu teme o civilnom društvu zasniva se na njegovim socijalno teorijskom promišljanjima, koje je on u 1981. u «*Theorie des kommunikativen Handlung*» razvio – otprilike koncept komunikativnog djelovanja i dihotomija sistema i životnog svijeta.

Civilno društvo prema diskurzivnoj teoriji značajno proširuje prostor interesne artikulacije i interesne agregacije kroz uspostavljanje jednog predinstitucionalnog pluralističkog interesnog posredovanja. Tako, posebno potisnuti i teško organizovani interesi pronalaze ovdje mogućnosti javnog prostora za vlastitu (samo)artikulaciju. Jer, taj pojam marginalizovanih interesa označava ne samo ekskludiranje od društvenog bogatstva, nego obuhvata još kulturno i političko depriviranje socijalnih grupa i oduzimanje pristupa resursima i nosiocima političke moći. Od ovoga trebaju agende politike, neovisno i autonomno od struktura moći i organizacija političkog sistema, biti izložene utjecaju kroz samodeterminisane participativne forme. Komunikacijska moć neformalne javnosti garantuje da svi legitimni interesi i socijalno-strukturne grupe pronađu njihovu primjerenu javnu artikulaciju. Jer, svako istinski demokratsko pojmljeno društveno oblikovanje javnog mnijenja i oblikovanje interesa u organizacijama, partijama i parlamentima upućeno je upravo na neformalna javna mišljenja, kako se ona mogu samo izvan struktura jedne na nepolitičkoj moći zasnovane političke javnosti, obrazovati. Teorija civilnog društva od Jürgen Habermas posebno je inspirativna: civilno društvo se treba sastojati od otvorenog

broja autonomnih organizacija, zajednica i pokreta. Te su organizacije, pokreti i zajednice iznutra demokratski strukturirani, tako da njihovi akteri imaju utjecaj na obrazovanje stavova i interesa, odnosno raspolažu resursima komunikacijskog uticaja, koji se može identificirati.⁹⁵ Esenciju civilnog društva obrazuju – piše Habermas -prije svega spontano nastale asocijacije, organizacije i pokreti, koji socijalno slojevite problemske i tematske oblasti privatnog životnog svijeta (Lebenswelt) nalaze, primaju, kondenzuju i dalje prenose u političku javnost. Utjecajne i participatorne mogućnosti civilnog društva na, kroz demokratsku proceduru, baziranu javnost postaju sa implementacijom pojma deliberativne demokratije plauzibilne, osobito, što se tek sa deliberativnom politikom politički procesi vezuju na javno oblikovanje mišljenja, tako da društveni članovi (akteri) mogu djelovati na administrativnu moć, jer je legitimnost mehanizama moći zavisna od participacije svih diskurzivnih aktera u političkim procesima formiranja javnog mnijenja.

TEORIJA KOMUNIKATIVNOG DJELOVANJA

Jürgen Habermas shvata funkcionalno diferencirano društvo kao dvodimenzionalni poredak: «kao sistemski stabilizovane interakcije djelovanja socijalno integriranih grupa.»⁹⁶ Prva komponenta ove definicije «sistemski stabilizovane interakcije djelovanja» odnosi se na sistem, druga komponenta «socijalno integrisane grupe» na životni svijet društva. Najprije – u arhaičnim društvima – su sistem i životni svijet bili nerazdvojeni.⁹⁷ U toku istorije ujedinjuju se ipak sistemski integrisane interakcije djelovanja prema graničnim sferama djelovanja i

osamostaljuju se prema životnom svijetu: «Ja shvatam socijalnu evoluciju» - piše Habermas – «kao jedan proces diferenciranja dvostrukog stepena: sistem i životni svijet se diferenciraju, tako što kompleksitet jednog i racionalitet drugog rastu, ne samo u stanovito vrijeme kao sistem i kao životni svijet – oboje se diferenciraju istovremeno jedno od drugog.»⁹⁸ Jedno takvo diferenciranje medijski upravljanih subsistema iz kroz mehanizme razumjevanja integrisanog životnog svijeta – Habermas govori o jednom odvajanju sistema i životnog svijeta – je specifikum (post)modernog društva. «Moderna društva dostižu [.....] jedan nivo systemske diferencijacije, na kojem autonomno nastale organizacije preko nejezičkih komunikacijskih medija stoje međusobno u vezi. Ovi sistemski mehanizmi upravljaju jednim od normi i vrijednosti zavisanim socijalnim odnosima, naime sistemima svrhovito racionalnog privrednog i upravnog djelovanja, koji su se prema Max Weber` dijagnozi već osamostalili prema njihovim moralno praktičnim osnovama.»⁹⁹ Međutim, ostaju sistem i životni svijet jedan od drugog zavisni. Interakciju sistema i životnog svijeta njemački sociolog Morel predstavlja ovako: systemska oblast je utoliko ovisna od životnog svijeta, «kada on systemsko oblikovane mehanizme institucionalizira, posljedice i neintendirane posljedice systemske dinamike legitimira i članovi društva moraju biti za participaciju u sistemu motivirani. Systemska oblast mora u životnom svijetu biti usidrena.»¹⁰⁰ Životni svijet je od systemske oblasti utoliko ovisan «ukoliko tamo bivaju stvorena sredstva za njegovu materijalnu reprodukciju i stavljena na raspolaganje.»¹⁰¹ Prema Jürgen Habermas' materijalna reprodukcija se dešava «kroz medijum svrhovite djelatnosti, sa kojom područutvljene individue

⁹⁸Ibid., str. 230.

⁹⁹Ibid., str. 231.

¹⁰⁰Morel, 1989, str. 206.

¹⁰¹Ibid., str. 206.

⁹⁵Kustura, 2004, str. 67.

⁹⁶Habermas, 1995b, str. 228.

⁹⁷Ibid., str. 230.

interveniraju u svijetu, da bi otuda njihovi ciljevi postali stvarnim.»¹⁰²

Esencija socijalne teorije od Jürgen Habermas` sastoji se u hipotezi, da bi sistem i životni svijet, sistemski i socijalna integracija, moć i solidarnost na dvostruki način mogli međusobno dospjeti u konflikt. Pod određenim društvenim uslovima moguće je oboje: [...] «institucije, koje mehanizme upravljanja kao novac ili moć fiksiraju u životnom svijetu, kanaliziraju ili utjecaj životnog svijeta na formalno organizovane sfere djelovanja ili obrnuto utjecaj sistema na komunikacijski struktuirane sklopove djelovanja. U jednom slučaju one fungiraju kao institucionalni okvir, koji održanje sistema subordinira normativnim restrikcijama životnog svijeta; u drugom slučaju kao baza, koja životni svijet podčinjava sistemskim prisilama materijalne reprodukcije i otuda ga medijalizira.»¹⁰³ Tako se može desiti, da sistemski mehanizmi preko granica njihovog «rodnog» područja djeluju na životni svijet, tamo «mehanizme razumjevanja» blokiraju – i sa tim ugoržavaju simboličku reprodukciju životnog svijeta (reprodukcija kulture, društva i personaliteta). Mehanizmi sporazumjevanja prema Jürgen Habermas` funkcioniraju na pozadini simbolički struktuiranog sociokulturnog životnog svijeta. Ovaj se sastoji iz tri strukturalne komponente: «Kulturom ja označavam zalihu znanja, iz koje sebe komunikacijski akteri, da bi se o nečemu u svijetu razumjeli, snabdjevaju sa interpretacijama. Društvom ja označavam legitimne poretke, preko kojih komunikacijski akteri regulišu njihovu pripadnost socijalnim grupama i sa tim osiguravaju solidarnost. Pod personalitetom razumijem kompetencije, koje jednog aktera čine jezički i djelatno sposobnim, dakle dovodi ga u ispravno stanje, da participira u procesima razumjevanja i, pri tome, potvrđuje vlastiti

identitet.»¹⁰⁴ Ako je simbolička reprodukcija životnog svijeta ugrožena, pokazuje se, kako to Jürgen Habermas izražava: naime «[...] protjeruju sistemski mehanizmi forme socijalne integracije isto tako u tim oblastima, gdje se konsenzualno zavisno koordiniranje djelovanja ne može supstituirati: dakle tamo, gdje je simbolička reprodukcija životnog svijeta ugrožena. Tada, medijacija životnog svijeta poprima oblik koloniziranja.»¹⁰⁵ Jürgen Habermas piše u ovom sklopu o jednom «endogenom koloniziranju životnog svijeta.» Iz toga se rezultira za analizu procesa modernizacije globalna pretpostavka, «da se jedan progresivno racionalizirani životni svijet od konstantno, kompleksno postajućih ali formalno organizovanih oblasti djelovanja kao što su ekonomija i državna uprava istovremeno odvaja i dolazi u odnos zavisnosti. Ova na medijaciju životnog svijeta kroz sistemске imperativne svodiva zavisnost poprima u toj mjeri sociopatološke forme jedne unutarnje kolonizacije, kako bi kritične neravnoteže u materijalnoj reprodukciji (dakle neravnoteže sistemsko teorijskoj analizi dostupnih kriza upravljanja) samo još po cijenu poremećaja simboličke reprodukcije životnog svijeta (subjektivno saznanih za identitet opasnih kriza ili patologija) mogle biti izbjegnute.»¹⁰⁶ Takve patološke forme, koje u opisanoj situaciji nastaju – saglasno Jürgen Habermas – su gubitak smisla u području kulture, anomija u području društva i psihopatologija u području personaliteta.¹⁰⁷ U jednoj datoj situaciji je, prema Morel, vjerovatno, da «odnosni akteri uskraćuju subsistemima legitimnost, odbacuju njihovu spremnost za kooperaciju i organizuju se za optor prema koloniziranju životnog svijeta.»¹⁰⁸

¹⁰² Habermas, 1995b, str. 209.

¹⁰³ Ibid., str. 275.

¹⁰⁴ Ibid., str. 209.

¹⁰⁵ Ibid., str. 293.

¹⁰⁶ Ibid., str. 452.

¹⁰⁷ Ibid., str. 216.

¹⁰⁸ Morel, 1989, str. 207.

U svom habilitacijskom rukopisu „Strukturwandel der Öffentlichkeit“ Jürgen Habermas prvi put prikazuje ideju (civilno)društvene samoorganizacije, koja je posredovana preko javne komunikacije koju obilježava stalni rast kritičnosti i refleksivnosti prema legitimnosti socijalnog poretka. Komunikativni potencijal razuma modernog društva prebiva u transparentnim životnim formama i životnim svjetovima, iako se njihovi komunikativni i solidaristički potencijali ne prenose neposredno na nivo političkog.¹⁰⁹ Za to je potrebno diskurzivno oblikovanje mnijenja i volje unutar jedne političke javnosti kao posredujuće instance između moderne pravne države i njenih demokratskih političkih institucija, s jedne strane, i širenja i stvaranju osnove neprisilnog konsenzusa među akterima, kao i u povećanju kapaciteta jezičkih diskursa u kojima se diskurzivno razrješavaju tematski i problemski kompleksi, s druge strane. Diskurzivno oblikovanje mnijenja i deliberativna demokratija oslanjaju se na „političku mobilizaciju i korištenje produktivne snage komunikacije“¹¹⁰ U idealnom slučaju ravnopravnost diskutirajućih aktera, neprisilan diskurs i otvorenost za raznolike teme i doprinose trebali bi, pri tome, biti osigurani. U svakodnevnom sporazumijevanju i društvenoj komunikaciji sadržani su zahtjevi za važenjem koji se podižu da bi se o njima argumentativno odlučilo. Svi ovi zahtjevi stvaraju idealne pretpostavke neophodne za uspostavljanje komunikacije i jezičke argumentacije u teorijskim i praktičnim diskursima. Smisao i svrha vođenja diskursa je produkovati komunikativnu moć, koja može vršiti uticaj na administrativno politički subsistem. Artikulacija interesnih agregata omogućuje utjecaj na institucionalizovane strukture administrativne i socijalne moći. Na toj pozadini diskurzivno oblikovana politička javnost zasniva se, s jedne strane, na

pravnim institucijama, koje je omogućavaju i garantiraju realizaciju svake javnosti, te s druge strane, na jednoj liberalnoj političkoj kulturi. Diskurzivna javnost pretpostavlja publiku, prisutnost i participaciju.¹¹¹ Ovo je ukorjenjeno u životnom svijetu i upućeno je na životnosvjetske izvore komunikativne moći. Visoki stepen djelotvornosti diskurzivne javnosti, za čiju su inauguraciju jedno civilno društvo, jedna publika i mogućnosti za participaciju nužni uslovi, označava isto tako i snažan stepen emancipacije socijalnih aktera prema institucionalnoj politici.

Jürgen Habermas insistira na strukturalno i funkcionalno nužnom samoograničenju radikalno demokratskih potencijala civilnog društva i osporava civilnodruštvenim organizacijama, pokretima i udruženjima sposobnost za samoorganizaciju funkcionalno diferenciranog društva.¹¹² Naprotiv, civilno društvo raspolaze sa dovoljno mogućnosti i resursima utjecaja, da bi sa tim ono njegove zahtjeve moglo artikulirati u subsistemske specifičnim komunikacijskim relacijama; pri tome, se radi o komunikacijskim strukturama, koje su izgrađene u funkcionalnim sistemima i pokazuju snažan afinitet za diskurzivne impulse civilnog društva. S druge strane, Jürgen Habermas očekuje od prava i političkog poretka kao institucija legitimnosti političke vlasti povratnu vezu sa procesima oblikovanja normi i vrijednosti. Građanska prava, politička prava participacije i komunikativna prava shvataju se kao pozitivne slobode. Oni garantiraju, ne samo slobodu od vanjskih prisila, nego i mogućnost participacije u jednom zajedničkom diskursu. Pravo je interpretirano kao sastavni dio životnog svijeta; ono je medijum, preko koga se komunikativna moć transformira u administrativnu.¹¹³ Svaka komunikacija

¹⁰⁹ Kustura, 2003, str. 110.

¹¹⁰ Habermas, 1990, str. 121.

¹¹¹ Benhabib, 1995, str. 117.

¹¹² Habermas, 1995, str. 450.

¹¹³ Kustura, 2003, str. 139.

pretpostavlja životni svijet kao neproblematičnu, snažnu intuitivnu pozadinu, u kojoj njeni akteri trebaju biti bezuslovno ukorijenjeni. Dalje, komunikacijski akteri unutar životnog svijeta su su inkludirani u socijalne integracije u kojima stiču osjećaj pripadnosti pojedinim socijalnim grupama.

Za razliku od političke i socijalne moći, Jürgen Habermas razvija vlastiti pojam komunikativne moći, koja nastaje kroz uticaj civilnodruštvenih aktera, koji mogu u političkoj javnosti u najboljem slučaju zadobiti utjecaj, ali ne i vršiti političku moć. Komunikacijska moć bez relacije sa demokratski uobličenim institucijama oblikovanja javnih politika i mnijenja ostaje nedjelotvorna. Struktura komunikacijske moći sastoji se iz spontano nastalih udruženja, organizacija i socijalnih pokreta. Ona se kao i životni svijet ili civilno društvo u svojoj ukupnosti, reprodukuje preko struktura komunikativnog djelovanja.¹¹⁴ Simbolička reprodukcija životnog svijeta, komunikacijske moći i civilnog društva preko komunikativnog djelovanja osigurava kontinuitet kulturnih resursa i tradicije, s jedne strane, kao i očuvanje grupnog identiteta i legitimnost socijalnog poretka s druge strane. Jürgen Habermas preduzima pokušaj, da razvije model civilnog društva i model deliberativne politike na podlozi vlastite, diskurzivne teorije, koji posreduje između liberalne i republikanske koncepcije. Diskurzivna teorija u saglasnosti sa republikanizmom postavlja političke procese oblikovanja mnijenja i javnih politika u fokus interesovanja i pokušava ospoljiti principe pravne države, s tim da visoko zahtjevne forme komunikacije „jednog demokratskog oblikovanja mnijenja i volje mogu biti institucionalizovane“.¹¹⁵ Diskurzivna teorija demokratije čini širenje deliberativne politike zavisnim od institucionalizacije

odgovarajućih procedura i komunikacijskih pretpostavki, kao i do sklopa institucionalizovanog savjetovanja sa informalno oblikovanim javnim mnijenjem. Uspjeh deliberativne demokratije nije zavisano samo od kolektivno djelatno sposobnog građanstva, nego od institucionalizacije procedura i komunikacijskih pretpostavki. Jürgen Habermas strukturu javnosti oblikuje kroz predstavu o «nesubjektivnim komunikacijama», a politička javnost nastaje samo kroz situaciono zavisne teme i probleme, koje su autorizovane od strane individua. Predstava jedne od države emancipovane javne sfere društvenih asocijacijskih odnosa, u kojoj se razvija dijaloški društveni praksis, vodi prema bitnim korekcijama u razumijevanju političkog procesa podruštvljavanja. Demokratsko oblikovanje namjera dešava se kao interesno upravljano samodefinisanje individua.¹¹⁶ U pitanju je diferenciran koncept koji obuhvata kako jezičku interakciju orijentisanu na sporazumijevanje, tako i jezičku koordinaciju ciljno usmjerene djelatnosti aktera komunikativnog djelovanja. Tome odgovara, da danas u funkcionalno diferenciranom društvu postoji mnogo javnosti i suprotnih javnosti, čiji pluralitet i mnogostrukost u formalno institucionalizovanom okviru političkog sistema dolazi do izražaja. U stvaranju takvih institucionalnih opštih uslova za nova politička i socijalna grupisanja može se posmatrati zadatak deliberativnog demokratskog modela. On ostaje senzibilan za etički sadržaj javnih diskursa i oblikuje sa svoje strane pravno kontekstualne uslove konkretnog političkog procesa odlučivanja tako, da njihov legitimitet može biti osiguran kroz prikladne participacijske i komunikacijske forme.

Ideja pravne države sadrži zahtjev, da se preko koda moći upravljani administrativni sistem priključi na pravno primjenjenu

¹¹⁴Ibid., str. 140.

¹¹⁵Ibid., str. 145.

¹¹⁶Habermas, 1995, str. 362.

komunikativnu moć i podalje drži od utjecaja socijalne moći, od zbiljske snage ostvarenja privilegovanih interesa. Otuda su pravo i socijalni poredak mediji, preko kojih se transformira komunikativna u administrativnu moć. U pravnoj državi se oblikuje, otuda, jedan balans između tri sile socijalne integracije: novac, moć i solidarnost. Pravo, čija se povreda kažnjava sa sankcijama, i moć uzajamno se konstituiraju. Ono je ne samo instrument državnog upravljanja, nego i garant povratne veze državno političkog oblikovanja odluka sa javnim i civilnim uređivanjem odluka. Moderna pravna država i njene demokratske političke institucije doprinose legitimnosti socijalnog poretka. Legitimnost socijalnog poretka treba biti bazirana na kvaliteti kroz procedure oblikovanog mišljenja i ciljeva, jer se tek u kvaliteti diskursa participirajućih građana odlučuje, da li je jedna politička odluka „razumna“ i otuda prihvatljiva za sve socijalne aktere. Socijalni prostor između životnog svijeta i političke države naseljen je od strane civilnog društva koje se kao socijalna osnova autonomne javnosti razlikuje od ekonomskih i administrativnih subsistema djelovanja. Civilno društvo ima mnogo više relacija sa životnim svijetom, nego sa sistemom ciljno racionalnog djelovanja. Integracijski i upravljački mehanizmi, moć i novac, ostaju izdvojeni iz životnog svijeta. Jürgen Habermas shvata solidaritet kao mehanizam socijalne integracije. Socijalno integrativna snaga solidarnosti razvija se preko jedne veoma široko izdiferencirane autonomne javnosti i preko pravno institucionaliziranih procedura diskurzivnog oblikovanja mišljenja i odluka, s tim isto preko medijuma prava, sa kojima se javnost nasuprot sistemskim mehanizmima društvene integracije (moć i novac) može potvrđivati.¹¹⁷ Na razumu orijentirana deliberativna politika u osnovi je jedan medijum, koji posreduje između životnog svijeta i političkog sistema,

tako što je kao komunitarna volja produkovana u javnim diskursima i u tome, što kao komunikativna moć može utjecati na u političkom subsistemu usvojene odluke. Upravo je to značajno za uspješnu političku integraciju da političko administrativni subsistem ostaje dovoljno responzivan za komunikativno orijentisano djelovanje, da bi se udovoljilo zahtjevima demokratskog civilnog društva. Javnost je ovdje pojmljena kao «jaka javnost» u smislu, da ona služi ne samo političkom oblikovanju mišljenja – i pri tome, isto doprinosi racionalizaciji etičkih pitanja -, nego isto da djeluje i na proces donošenja odluka, koji, tek, kroz ovaj interakcijski sklop dobija jednu pravno posredovanu legitimnost.

Pretpostavka za ozbiljenje deliberativne demokratije je vitalna, demokratski shvaćena politička javnost. Kod deskripcije socijalne osnove date javnosti, Jürgen Habermas poseže za pojmom civilnog društva, gdje kaže da je to institucionalna jezgra koja se sastoji iz nedržavnih i neekonomskih udruženja i asocijacija na dobrovoljnoj i spontanoj osnovi: politički pokreti, diskutirajući krugovi, univerziteti, nezavisni mediji, sindikati - preko kojih komunikacijske strukture javnosti mogu biti usidrene u socijalnim komponentama životnog svijeta. On pripisuje civilno društvo sferi životnog svijeta, koje u njegovoj društvenoj slici funkcionalno diferenciranog društva stoji nasuprot funkcionalnim subsistemima politike i ekonomije. Koncept civilnog društva ekskludira državne institucije i političke partije, isto tako i ekonomske interesne grupe ne pripadaju strukturi civilnog društva.¹¹⁸ Političko administrativni kompleks treba za komunikativnu moć ostati senzibilnim, jer, je preko djelatnih sfera političkih partija i biračkog prava građana povezan sa političkom javnosti i civilnim društvom. Esencijalno za legitimnost političkih odluka je ideja, da se

¹¹⁷ Ibid., str. 363.

¹¹⁸ Habermas, 1995, str. 443.

adresati prava istovremeno mogu pojmiti i kao njegovi autori. Jürgen Habermas vidi u životnosvjetski strukturiranoj javnoj komunikaciji, koja je civilnodruštveno posredovana, izvor komunikativne moći, koja fungira kao resurs socijalne pravednosti i garant za jedno legitimno sprovođenje prava.

Jürgen Habermas polazi od jednog strukturalno nužnog samoograničavanja radikalno demokratske prakse civilnog društva. Dinamično demokratski orijentirano civilno društvo se može razviti samo u okviru jedne liberativne političke kulture i odgovarajuće paradigme socijalizacije i tumačenja kao i na osnovi jedne „intaktne privatne sfere“. U odnosu na politički subsistem akteri civilnog društva – piše Jürgen Habermas – su bespomoćni. Oni mogu zadobiti samo komunikacijski utjecaj, ali ne i političku moć. Civilno društvo može samo sebe transformirati i posredno djelovati na autotransformaciju pravno interpretiranog političkog subsistema. Civilnodruštveni akteri trebaju i moraju vršiti diskurzivno osigurani utjecaj, ali ne i raspolagati resursima i izvorima političke moći.

Što se tiče problema odnosa između oblikovanja strukture i načina funkcionisanja civilnog društva u diskurzivnoj koncepciji, funkcija istraživačke javnosti usmjerena je na inkludiranje, po mogućnosti, svih potencijalnih aktera u političke procese odlučivanja. Drugom nivou javnosti, „argumentativna javnost“, pripisana je funkcija idealne procedure i s tim za diskurs vezan princip racionalnog donošenja odluka. Oba nivoa javnosti dokazuju njihovo specifično značenje s obzirom na konsenzus u interakciji sa institucionalizacijom mogućnosti kontinuiranog diskutiranja. Tako eksplicirane dimenzije javnosti usmjerene su na dostizanje konsenzusa. Osnovu konsenzusa čini intersubjektivno priznanje kritičkih stavova važenja. Diskurzivno i

komunikacijski sposobni akteri mogu u bilo koje vrijeme izaći iz jednog problematizovanog interakcijskog sklopa djelovanja i inkludirati se u jezičku strukturu drugog diskursa. Ovi akteri participiraju ne samo reflektivno i konstruktivno u diskursima, nego isto tako mogu dostići i modifikaciju realiteta kroz diskusije i prosuđivanje argumentacije do dostizanja djelatnog konsenzusa. S druge strane treba osigurati mnoštvo civilnodruštvenih institucija, da bi javni diskurs mogao biti očuvan od birokratskih deformacija komunikativne javnosti.¹¹⁹ Na toj pozadini Jürgen Habermas osim komunikativnog djelovanja ne dopušta druge mehanizme djelatne koordinacije unutar civilnog društva. On želi time otuda da pokaže kako se teorija komunikativnog djelovanja zasniva na premisama da je svaki oblik društvenog odnosa, ponašanja i djelovanja uvijek posredovan jezikom i da podrazumijeva kao svoj primarni cilj dostizanje konsenzusa, neprinudne saglasnosti o temama koje su predmet diskursa između ravnopravnih i komunikacijski sposobnih aktera. Javnost predstavlja sferu političke djelatnosti i svjesti građana u savremenim demokratijama prožetu komunikativnom racionalnošću, u kojoj se djelovanje oslanja na princip argumentacije – diskurzivnog formiranja volje koje se zasniva na principu boljeg argumenta.

Da bi se ostvario koncept deliberativne komunikacije potrebno je da unaprijed bude dato deliberativno društvo. Takvo društvo bi se moglo dostići samo kroz praktične akcije aktera civilnog društva, ali, civilno društvo ne bi bilo u mogućnosti tako nešto dostići, jer Jürgen Habermas civilnom društvu pripisuje samo pasivne funkcije. Isto tako pretpostavljano je da civilno društvo raspolaže dovoljnim resursima moći, da bi vlastite zahtjeve artikulisalo u subsistemske specifičnim i interaktivno dinamičkim skupovima komunikacije. Pri

¹¹⁹Kustura, 2003, str. 153.

tome radi se o komunikacijskim strukturama, koje su oblikovane u subsistemima i pokazuju afinitet prema diskurzivnim impulsima civilnog društva.¹²⁰ Sistemske strukture postmodernog društva ne treba prema tome držati pod kontrolom, da bi se dostigla situacija u kojoj će akteri civilnog društva biti barijera potpunom i nesmetanom osamostaljenju administrativno političkog kompleksa.

Pored toga, Jürgen Habermas analizira interferencije između civilnog društva i sistema samo parcijalno i značajnije forme interpenetracije civilnodruštvenih principa u subsisteme teleološko racionalnog djelovanja nije šire eksplicirao. Ovo političko sociološki neobično istanjeno shvatanje pojma civilnodruštvenog aktera ne može osobno iz pozicije istraživanja novih socijalnih pokreta uvjeriti, koji jasno čine, da se djelatnost socijalnih pokreta ne rezultira nikako spontano i ovi se ne moraju uvijek ununtašnje demokratski organizovati. Jürgen Habermas ima ovde očigledno problem prevođenja normativnih teorija u političko sociološke analize. Strategijski djelujuće partije i interesna udruženja, ali isto i socijalni pokreti kao Greenpeace ispadaju iz normativno impregniranog analitičkog rastera.

ZAKLJUČAK

Jürgen Habermas koncipira civilno društvo ne u perspektivi zadobijanja komunikacijske moći, nego kao jednu od političkog društva odnosno od političkog sistema nužno odvojenu sferu, čiji «hiroviti» operativni način funkcionisanja treba biti osiguran, posebno tada, kada institucionalna politika sa njenom zakaonodavnom vlasti treba biti priznata kao legitimna. Jürgen Habermas se interesira u prvoj liniji za to, kako legitimnost administrativno birokratskog

kompleksa može biti osigurana – nasuprot opasnostima jednog «osamostaljenja administrativnog koncentrata moći.»¹²¹ Civilnodruštveni akteri trebaju i moraju vršiti diskurzivno osigurani utjecaj, ali ne i raspolagati resursima političke moći. Odnosna tačka analize faktički dešavajućih interakcija bila bi već u «bazi važenja govora» sadržani racionalni potencijal. Otuda su pozicije disencije u jezičkim situacijama ugrađenih odnosa moći i vlasti nasuprot prvenstveno interesnom aspektu dostizanja, održanja i obnove konsenzusa potisnute u pozadinu. Makrosociološki promatrano, povijesni tok je pojmljen kao proces ospoljenja komunikativnog razuma, koji je u komunikativnom djelovanju već sadržan; istovremeno označava konsenspatos jednu racionalističku slabost Jürgen Habermas teorije, koja npr., u strukturi nagona ili u hijerarhizaciji socijalnih odnosa fundirane barijere za komunikacijski racionalitet ekskludira.¹²²

Ova tako usmjerena analiza prešućuje instabilitete u strukturi civilnog društva. Isto tako utjecaji, koje ospoljenje restriktivnih mehanizama moći u ekonomiji, državi i u sfere simbolične reprodukcije ima, nisu od Jürgen Habermas sistematski obuhvaćeni. Ovo stoji s tim u korelaciji, da se problemi dispariteta i problemi postvarenja kod Jürgen Habermas rezultiraju ne već eo ipso kod zamjene jezika kroz moć i novac, nego tek onda, kada se ova zamjena tamo dešava, gdje se jezika (govora) nije moguće odreći: u sferi oblikovanja *zajednice, socijalizaciji i kulturnoj reprodukciji*.¹²³

Društvena stvarnost kod Jürgen Habermas je kroz jedan dualizam (antinomiju) između utopijski pojmljene idealne jezičke situacije i ograničene slobode djelovanja civilnog društva determinisana. Jürgen Habermas ustrajava sa njegovom teorijom civilnog društva u bitnom, u okvirima

¹²¹Usp. Habermas, 1995, str. 399.

¹²²Berger, 1986, str. 265.

¹²³Ibid., str. 265.

¹²⁰Ibid., str. 169.

programsko normativne paradigme ostajati, pri čemu, već normativno definisani ciljevi, ne bi nikada mogli biti dostignuti. Njeni deficiti su naprotiv, da je ona preidealistična, preovisna od etičkih vrlina na razumjevanje usmjerenih diskurzivnih aktera i što otuda znači i jedno etički ograničeno upravljanje političkim diskursima. Razmišljanja u vezi sa civilnim društvom praktično se svode na zahtjev za stvaranje komunikativnog egaliteta šansi (pristupa). Jedan plauzibilan odgovor na ovo normativno formulirano pitanje, na koji način i u kojoj mjeri ovaj zahtjev bi mogao biti realizovan, isto Jürgen Habermas nije sposoban dati.

U pojmu civilnog društva artikulirana kontrafaktička normativna stanja kao na primjer nedjeljiva garancija ljudskih i građanskih prava, garantovanje javne sfere kroz institucionalizovana komunikacijska prava dobijaju otuda status normativno imanentnog kritičkog mjerila postmoderne demokratije, na kojem njena institucionalna realnost treba stalno biti mjerena. Kada postmoderno društvo pokazuje jedan stabilan fundament građansko društvene samoorganizacije i civilnih vrijednosti, kada stavovi kao i načini ponašanja građana podržavaju jedan širi i pluralistički networking autonomnih i nezavisnih udruženja, tada su dobre šanse, da politički pokušaji smanjenja ili suspendiranja konstitucionalnih normi, demokratskih prava ili građanskih sloboda nalaze samo ograničenu podršku. Jedna demokratski podržavajuća politička kultura i jedan razigrani pluralizam civilnodruštvenih organizacija nisu istina nužne pretpostavke za nastajanje demokratije. Ali, jedna dovoljna mjera pozitivnih stavova prema demokratskom poretku i jedno autonomno, artikulacijski i implementaciono sposobno civilno društvo ipak su od fundamentalnog značaja za dugoročni stabilitet demokratskog poretka. Bez prikladne političko kulturne i civilnodruštvene podloge ne mogu demokratske institucije njima pripisane regulativne i integrativne funkcije ispuniti.

LITERATURA

1. Benhabib, Seyla: *Selbst im Kontext. Kommunikative Ethik im Spannungsfeld von Feminismus, Kommunitarismus und Postmoderne*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1995
2. Berger, Johannes: *Die Versprachlichung des Sakralen und die Entsprachlichung der Ökonomie*, in: Honneth, Axel u. Joas, Hans (Hrsg.): *Kommunikatives Handeln. Beiträge zu Jürgen Habermas' „Theorie des kommunikativen Handelns.*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp: 255-278., 1986
3. Greven, Michael Th.: *Macht und Politik in der „Theorie des kommunikativen Handelns.*, von Jürgen Habermas, in: Greven, Michael Th. (Hrsg.): *Macht in der Demokratie: Denkanstöße zur Wiederbelebung einer klassischen Frage in der zeitgenössischen politischen Theorie*, Baden-Baden: Nomos, 1991
4. Habermas, Jürgen: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?* Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1971
5. Habermas, Jürgen: *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1973a
6. Habermas, Jürgen: *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1973b
7. Habermas, Jürgen: *Philosophisch-politische Profile*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1981
8. Habermas, Jürgen: *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1983
9. Habermas, Jürgen: *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1988 Bonacker, Thorsten: *Die Zweideutigkeit der Demokratie. Zur Macht- und Herrschaftsproblematik bei Jürgen*

- Habermas und Jean-Francois Lyotard, in: Imbusch, Peter (Hrsg.): Macht und Herrschaft. Sozialwissenschaftliche Konzeptionen und Theorien, Opladen: Leske+Budrich, 1998
10. Habermas, Jürgen: Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zur einen Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Mit einem Vorwort zur Neuauflage 1990. 4 Auflage. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1990
 11. Habermas, Jürgen: Die nachholende Revolution. Kleine Politische Schriften VII, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1990a
 12. Habermas, Jürgen: Erläuterungen zur Diskursethik, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1991
 13. Habermas, Jürgen: Faktizität und Geltung; Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1995
 14. Habermas, Jürgen: Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 1. Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1995a
 15. Habermas, Jürgen: Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 2. Kritik der funktionalistischen Vernunft, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1995b
 16. Habermas, Jürgen: Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1996a
 17. Habermas, Jürgen: Der philosophische Diskurs der Moderne. 5. Auflage. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1996b
 18. Kustura, Mensur: Zur Begründung der Legitimität und Ausübung von Macht in neueren Theorien der Zivilgesellschaft, Universität Osnabrück, Universitätsbibliothek Webseite: [http://elib.ub.uni-osnabrueck.de/publications/diss/E-Diss215_thesis.pdf], Osnabrück, 2003
 19. Kustura, Mensur: Zivilgesellschaft und Demokratie - Wieviel Zivilgesellschaft braucht die moderne Demokratie?, Rosa Luxemburg Stiftung, Berlin, 2004